

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Վ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ

Հ. Բ. Կր.

ՎԻՃԱՊ

(ՋՐՈՅՑ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐՄԵՆԻԱԿԱՆ
ՍՊԱՐԱՆԻ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆԱԿԱՆ
ՊՐԻՆՏԻՆԻ

25428

ԵՍՊՈՒ
Տպարան „Ս. Դ. Կր.“
1903

Р 5 6 4 1

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 16 Августа 1903 г.

30723

25428

Վ Ի Շ Ա Պ

(20039)

II

Վաղուց, երևի դարերից ի վեր, այդ մաքուր և յորդառատ ջուրը, որ բղխում էր լեռներից—գալիս էր ոռոգելու ստորոտի դաշտերը, դարձնելով նրանց հարթուտ անտառներ, պարարտ, արդիւնաբեր արտեր ու գեղածիտալ մարդագետիկներ:

Քաղաքի նմանող մի գիւղ ծաղկում էր ջրի եզերքներից: Ծառաստաններ ու այգիներ զարդարում էին նրանց. երկիրը, լի ցնծութեամբ, արտադրում էր շատ բարեխոյուն և մարդիկ երջանիկ էին այնտեղ, հաւասարապէս վայելելով ջրի բաշխած հարստութիւնը, հաւասարապէս ճաշակելով նրա արգիւնքը:

Վաղուց, գուցէ դարերից ի վեր էր, որ այդ մաքուր և յորդառատ ջուրը ոչ ցամաքում էր, ոչ դաղարում, ոչ էլ պակասում: Գարնան յորդանում

էր, մի քիչ պղտորում, սակայն տարւայ ամեն եղանակին կար նա, հոսում էր անընդհատ, խաղում փերի հետ, ոռոգում նրանց:

Բայց դա երկար չը տեւեց: Մի օր էլ յանկարծ մի խուլ յուզում առաջացաւ նրա փերի վրայ, մարդիկ իրար անցան, խմբեցին, փիւր դնելու իջան և սիրաբար դող ելած՝ վճռեցին, որ ջուրն սկսել էր նւազել: Թէև սակաւ առ սակաւ, բայց արագ կերպով նւազում էր նա, փերը թողնում և բոլոր արտերին ու մարդերին ոռոգելու շէր հասնում:

Նկատուելի էր այդ: Այդպէս եթէ գնար, մի քանի տարուց յետոյ ջուրը ոչ միայն կէս կարող էր լինել, այլև գուցէ բոլորովին դադարէր:

Նւ այն ժամանակ, ինչ պիտի լինէր գիւղացիների գրութիւնը: 2Է որ արդէն սկսում էին շորանայ արտերը, բերքը նւազել, այգիները, ջուր չունենալուց, պապակիլ—խամբել, ծառատամները կորցնում էին քահուր ոյժը և մարդագետիները այլ ևս չէին ժպտում առաջւայ նման՝ իրենց թաւշանման շքեղ տաքածութեամբ:

Ամբողջ երկիրը ոչնչանալու էր սպառնում: Պէտք էր մի ճար մտածել ջրի սպառուելու դէմն առնելու:

Բայց դրա համար, ամենից առաջ, հարկաւոր էր այդ նոր փորձանքի պատճառը որոնել և դանել:

Նւ հաւաքեցան գիւղացիք խորհրդի, յետոյ բաժանեցին և լեռներն իրան՝ նախ ջրի ակունքը գտնելու և ապա այն ամեն ճիւղերը հետազոտելու, որոնցից դեռ առատանում էր և մեծանում:

Մեծ գետ էր. բուն ակը բղխում էր մութ և խոժոռ ժայռերով բեռնաւորւած լեռան կրճքից, յետոյ, ճանապարհին, մօտ 4—5 տեղ, դանազան սարերից գալով՝ խաւնում էին նրա հետ խոշոր վտակներ և լեռնաշղթայի ստորոտում, խոր ձորակի մէջ, այդ բոլորը միացած՝ գնում էին ողողելու ներքին դաշտերը:

Գիտէին այդ գիւղացիների խմբերը, որոնք հետազոտութեան ելան: Մի խումբը բռնեց բուն ակի ճանապարհը, միւսը ձորը մտաւ, մտածելով, որ գուցէ լեռներից մի խոշոր ժայռ գլորելով փակել էր ընթացքը և փոխել նրա հեղեղաւոր: Երկրորդ խումբը քայլեց գլխաւոր ճիւղն ի վեր դէպի լեռնաշղթայի ծործորները և երկու միւսները՝ բահերով ու թիւրով զինուած՝ գնացին մաքրելու ճիւղերի միւս ակունքը, հնթաղրելով որ նոքա լցուել էին աւազով և կամ փութը բլրակները վրած՝ լեցրել էին նրանց:

Երկւոր, դաշտի բնակիչները լուրերի սպասելով նկատում էին որ ոչ միայն ջուրը առաջուայ նման չէր մեծանում, այլ աւելի և աւելի պակասում էր:

Խմբերից շատերը այդ միջոցին, յոգնեցուցիչ, ստժանելի ճանապարհներով քայլեցին վտակներն ի վեր, բայց ոչ մի հողաթոււր չէր փել, ոչ մի ժայռ չէր գլորել և ջրերի հեղեղատները չէին փոխուել. միայն նկատեցին, որ նոյն իսկ վտակները փորտոցել էին. իսկ թէ սրանց էր անհետանում նրանց ջուրը և կամ ինչպէս, ինչ ճանապարհով—դա ոչ ոք իմանալ չը կարողացաւ:

Ու տասնհինգօրուայ մեծ շրջադայութիւնից յետոյ, բոլոր խմբերը կենտրոնացան ակունքի մօտ ու խորհրդի նստան:

— Ահնեքն է խօսեց մէկը— ջրերը սրակասում են վերերից, բայց թէ ինչպէս և կամ սր են գնում— մենք այդ խմանայ չկարողացանք:

— Ինձ թւում է, ասաց մի ուրիշը— սր վտակների տակ անդունդ է գոյացել և կանում է ջրերը:

— Գոռոյաներ պիտի լինէին կամ սր և է ուրիշ նշան— առարկեց մի ուրիշը— մէնչդիւս ո՛չ մի այդպիսի բան չը կայ, որքան մենք կարողացանք ուշադրութեամբ հետազօտել:

— Ա, ս, չը կայ, բայց կայ այն փաստը, որ ջրերը կանում են և մի ամբողջ հասարակութեան թողնում ծարու:

— Գուցէ անյայտ շարագործներ, ստորերկրեայ, վարդետութեամբ շինած ճանապարհներով գողանում են նրանց, յայտարարեց մի վարձատու գիւղացի:

— Այդպէս բանի նշանն էլ չը կայ, Եւ երկար վիճում էին նրանք, թե ուղեւ կարծիքներ, դանազան ենթադրութիւններ առաջադրում, առաջարկում էին երազային, երեխայական, առ ժամանակեայ միջոցներ. սակայն իսկոյն գրտնում, որ գրանցից ո՛չ մէկը երկարատև չէր կարող լինել և եթէ նոյն իսկ յաջողուէին մի տարի, հսկայական ոյժ գործ դնելով ջուրը ամբարել, դաշտերին բաւականացնել, այնուամենայնիւ ջուրը սրակասում էր և կարող էր լիովին դադարել:

Եւ երբ այդպէս տար վէճի մէջ էին, յանկարծ

մի երիտօտարը, որ յայտնի էր հայրենակիցների մէջ որպէս այլանդակ մտքեր արտայայտող, ֆանտազիօսը և խենթ, գոչեց այն կողմից:

— Լեցեք թէ ինչ կատմ ձեզ, եղբայրներ... Մեր ջրերը կանողը ո՛չ այլ ինչ է, եթէ ո՛չ մի վիշապ, որ բուն է գրեւ այդ լեռներում և հետո՛հետէ սպառում է մեզ կեանք տուող աղբիւրները... Մի վիշապ է այդ:

Քարձրացաւ մի ընդհանուր քրքիջ, յետոյ ծաղրի կարկուտ թռփեց խենթի գլխին: Բայց սա, անվրդով՝ գոչում էր անդադար և հետո՛հետէ աւելի հաստատուն ու վճռական:

— Կրկնում եմ ձեզ, եղբայրներ, մի վիշապ է այն, որ մտել է մեր լեռների մէջ, շուտով եղած ջուրն էլ կը չորացնի և պիտի տեսնէք, կաններով պիտի մեծանայ, ծաղաւը պիտի աճի, խմելու փափազը պիտի մեծանայ և այլ ես ջուր չը գտնելով, պիտի դայ մեր արիւնը խմելու...

Այդպէս խօսեց խենթ մարդը և նրա եղբայրները ո՛չ միայն ծաղրեցին, այլ և նախատեցին նրան, ջանացին լեցնել, յետոյ ապակեցին, ծեծեցին և ստիպեցին որ դադարէր յիմարութիւններ ասելուց:

Բայց նա գոչում էր յամառութեամբ:

— Վիշապ է այն, եղբայրներ, ասում եմ ձեզ, քանդեցէք ակունքը և կը տեսնէք հետազօտեցէք, խորքերը մտէք և պիտի հասկանաք... Ծնել է նա, այս ես եմ ձեզ ասողը, կարճամիտ եղբայրներ... և ծնել է նա մեր միջից, մեղմից...

— Մեղմից է ծնել, գոչեց բարկացած գիւղի իշխանը— ասում ես մեղմից... խենթ, տո՛ւ տեսնելք,

մի յիմարութիւն էլ առա և յայտնիր մեզ թէ ինչ կին է այն, որ վիշապ է ծնում և կամ սրտեղից, ինչու ծնաւ նա:

Ու ծիծաղում էին, որովհետև ոչ որ չէր լսել որ մարդկանցից կարող էր վիշապ ծնել և այդ վիշապը, մի ամբողջ գետ կլանելուց յետոյ, կարող էր ելնել և մարդկանց արիւնը խմելու գալ:

— Խօսիր. գոչեցին գիւղացիք խենթին—տեսնենք, գուցէ քո մայրն է ծնել արդ երևակայական վիշապին, եթէ միայն նրան ծնողը քո հիւանդ ուղեղը չէ: Խօսիր, ինչից է ծնել նա:

— Ձեր քրտինքներից... մըմնջաց խենթը և այնուհետև այլ ևս չը խօսեց:

Եւ ինչո՞ւ խօսէր. միմեանց ետեւից միայն այլանդակութիւններ էր ատում: «Քրտինքից ծնած վիշապ» — գա մի այնպիսի խենթային միտք էր, որ հաւերի ծիծաղն անգամ կարող էր շարժել, ինչ մնաց խելքը գլխին, փորձառու, շատ բան տեսած գիւղացիների և պատկառելի իշխանների...

II.

Ահա այսպէս էր, որ վիշապի գոյութեան միտքը ծնաւ մարդկանց մէջ: Թէև ջուրը արդէն կէս էր եղել և սպասում էր շուտով մի առուակ դառնալու,

գիւղացիք շարունակիցին ծիծաղել երևակայական վիշապի վրայ և ջրի նւաղելը համարում էին բնական որ և է պատճառից առաջացած:

Բայց, «խենթը մի քար գլորեց, հազար խելօք չը կարողացան հանել»: Այդպէս էլ եղաւ: Վիշապի միտքը, — որքան որ խելօք մարդիկ ծաղրեցին — մեծացաւ. համակեց ժողովրդեան պակասամիտ դասի միտքը և, տամենակ տարիներ յետոյ, երբ մեծ ջուրը այլ ևս չնշին առուակ էր դարձել, երբ ծաղկած, քաղաքի նմանող գիւղը կէս եղել և գեղածիծաղ այգիները, դաշտերն ու մարգերը չորացել էին — հագիւ էին գտնուում խենթամեան մարդիկ, որոնք վիշապին համարէին ջրի պտկասեխու, ոչնչանալու մեղաւորը:

Հագիւ էր գտնուում, բայց կար: Որ և է գաղափար չուտ չէ մտնում ամբոխի մէջ, բայց երբ մտնում է, շուտ չէ դուրս գալիս:

Գանւեցան մարդիկ, որոնք վերջի վերջոյ վճուեցին զնալ դէպի ահուներ, փորել խորը մանել և ստուգել վիշապի գոյութիւնը ու, եթէ կար նա, սպանել և մեռնող երկիրը նորից կենդանացնել; նրա վրայի անցեալ եռուն կեանքը նորից աճեցնել:

Իսկ խենթը, որ դեռ կենդանի էր, որ դեռ պնդում էր վիշապի գոյութեան մասին, յանձն առաւ նրանց գլուխն անցնել և երկիրը հարստահարող դէմ կուռի ելնել:

Ու ամբողջ գիւղը հետևեց նրանց: Ոմանք, որովհետև գնացողների հայրերը կամ եղբայրներն էին, և շատերը՝ որովհետև այդ հետադատութիւնը շատ հետաքրքիր էր:

Եւ զնացին նրանք երկար, օրերով և շարթթե-
րով, հասան ջրի գլխաւոր ակունքին—խոթու լեռներէ,
մեծ ժայրերի ստորտը: Յետոյ բահերն ու բրինձերը
ցած գրին, և նսանցին ծրագիրներ կազմելու:

Երբ խենթը տեսաւ որ մարդիկ նստում են
ծրագիրներ կազմելու, կանգնեց նրանց մէջ և ասաց.
— Օ, սչ, եզրայրներ, մի նստէք հանգստանալու,
քանի զեռ վիշապը կենդանի է. մի ժողովէք երկար՝
ծրագիրներ մտածելու. հարցը շատ պարզ է. ծնել
է վիշապը, որ կրնում է մեր ջուրը և մեզ թողնում
ծարաւ. այլապէս պիտի նրա եղած անգը և նրա գլուխը
ջախձախել: Արանից պարզ ու կարեւի միջոց չը կայ,
Արքի ելէք և գործի սկսեմք:

— Բայց չէ որ, ասաց մէկը հարկաւոր է մեզ
հաշի աւնել մեր այժմերը, տեսնելու թէ կարող ենք
ջախձախել վիշապին. գուցէ նա շատ մեծ և զօրեղ
է և մեզ բոլորիս կարող է կլանել:

— Օ, այո՛, ասաց խենթը—երբ նա նոր էր
ծնել՝ նրան սպանելը շատ աւելի հեշտ էր. բայց
նա ահա երկար ապրեց, սնաւ մեր ջրով, այժմ նրա
ստամորսը աւելի մեծ, կլանող բերանը աւելի լայն
է գարձել և շատ դժար է նրան ոչնչացնել առանց
զօհեր ասուլու, ասանց արիւն թափելու:

— Տեսնում ես, խօսեց մի զիւղացի—ուրեմն
մեզ աւելի երկար պէտք է խորհել, ծրագիր կազմել,
կուելու պատրաստել այդ հրէջի դէմ:

— Այո՛, բայց մինչ գուր կը խորհէք և ծրա-
գիրներ կը կազմէք—նա կը զօրեղանայ, ամբողջ
ջուրը կըրանէ և մեզ բոլորիս ծարաւ կը թողնէ:

Նա աճում և զօրեղանում է ժամ առ ժամ, նոյն խա-
րով առ ըստէ:

— Ինչ արած. առարկեցին շատերը—պիտի
խորհել, մտածելու:

Ու շարունակեցին խորհել, մտածելու...

Մնաց խենթը մենակ. նրան չը լսեցին, նրա
շատակցները ծիծապելի դատն:

Եւ նա մենակ, առաւ բրինձ ու բահը, իջաւ
լեռների խորքերը և փնտռեց վիշապին:

Ու զիւղացիք հեռու նստած, խորհում էին և
ժպտալով դէմքին՝ զիտում խենթի աշխատութիւնը:

— Եթէ խաղաղէս հրէջը կայ դատում էր մէկը—
պնդաւաճաւ իր շնչովն անգամ չինի, վարկենապէս
կը ոչնչացնի այդ խենթին:

— Եթէ աղէկի կը լինի տեսնել թէ ինչ այլան-
դակ դէմք պիտի ստանայ խենթը. գէմ առ գէմ դալով
վիշապին:

Եւ խենթը վերում էր, աշխոյժով փորում: Նրա
բրինձի հարեւած ից զղբղում էր լեռը, թնդում էր գե-
տները և ժպտերի խորքում լսում էր խուլ մանչիւն,
որ քանի խենթի հարեւածները արագանում էին, այն-
քան մեծտնում էր:

— Ի՞նչն է... գուհառ ու զոզոջուն՝ դոշեցին
զիւղացիք ետ ետ գնալով:

— Զոյոյ լինենք, իրատեց մէկը—աւելի լաւ է
հեռու կանգնելը և նախ տեսնել թէ ինչպէս կը
վարել այդ խենթի հետ:

— Մի պատառ կանի. զիտեց երկրորդը:

— Մի վարկենում կը յոճօտի. չէր լսում թէ ինչ
ձայներ ևն լսում խորքերից:

եւ իրաւ, մոռնչիւնը սաստկանում էր, գայրալից գառնում:

Հրէշը բարկանում էր, որ համարձակուել էին այդպէս խորերը մանկի և իրեն անհանգիտա անելու գալ:

Քայց խննթը պեղում էր. նրա բրիչը ժայռեր էր գէտ ու գէն նետում, քարերը գլորում և սուր ծայրովը խոր մղում մինչև հրէշի բնակարանը.

եւ այսպէս, մինչև երեկոյ, ասանց գողար աննելու, փորեց խննթը, պեղեց, բրչի հարւածներ տուա:

եւ երբ երեկոյ էր դարձել, վերջին կարծր քարն էր ջարդում նա, գրեթէ խլացած տակիցը դուրս նետուող հրէշային սունոցներից:

Գիւղացիք սարսփած, գունատ և սրտատրոփ՝ հեռուից նայում էին այդ բոլորին և ոչ ոք միտ չ'արաւ մի քայլ անելու, խննթին օգնութեան ձեռք կարկառու: Ամէն սք իր կաշից էր վախնում, ամէն ոք կամենում էր վտանգից հեռու լինել, թէկուզ ծարաւ, թշուառ ու կիսամերկ մնալ յետոյ:

եւ երբ բրչի մի ուժգին ու ծանր հարւածի տակ գլորեց վերջին ժայռը, ահարեկ գիւղացիները առաջ երկաց հրէշի այլանդակ, սոսկալի գլուխը, որ բերանը դէմ էր տւել բոլոր ջրերին և անկշտում կլանելով, ուռում էր, հաստանում:

Իսկ եթէ դեռ հօտում էր նրա կողերով քիչ, ջուր, գաէլ նրա բերնից, շրթունքների անկիւններից դուրս ելնող աւելցուքն էր միայն, խառն հրէշային գարշ լորձիւնքների հետ:

Հրէշը երբ տեսաւ բրիչը ձեռքին՝ իր գլխի վե-

րիք կանգնած խննթին, մոռնչաց, կոխային աչքերը ոլորեց գայրալից և գոշեց որոտածայն.

— Հեռու, յանդուգն, թէ չէ կը ոչնչացնեմ. քիղ նման խննթերի ետ շատ եմ կուլ տուել այն ժամանականից 'ի վեր, երբ առաջին մարդը ճնշեց միւսին և խլեց նրա ունեցածը, երբ Կայէնը սպանեց Աբէլին... Գնա՛, քանի չեմ փոշիացրել քեզ, անմիտ. քիղ նման խննթերը թէ և դանում են ինձ, բայց նրանք չեն կաշոյ ոչնչացնել, այլ միմեայն ահա այդ ամբխը, որ այժմ ահարեկ դողում է՝ ասրերիս ատոյ՛...:

եւ շարունակեց կլանել ջուրը:
Խննթը բարձրացրեց բրիչը, ուժգնութեամբ օրորեց և բուռն թափով նետեց դէպի հրէշի գլուխը: Բրիչը սուլեց, գնաց քերթելու քիչ գաղանի գլխի կաշին, բայց աւելի ուժգնութեամբ կպաւ կողքի ժայռերին, ջարդոտեց նրանց և հեռում գիտող գիւղացիներից շատերին վիրաւորեց:

Այդ ոք տեսան գիւղացիք, դայրացան, յուզեցին, յետոյ խմբեցան, քարեր վերցրին և քարկօծեցին խննթին:

Իսկ հրէշը մի ամծ քրքիչ արձակեց և ասաց.

— Տեսա՛ք, մարդիկ, տեսա՛ք որ այդ խննթերը ինձ դէմ կոււլով՝ միմիայն ձեզ են վնասում. քարկոծեցէք այդ տխմարներին. ձեր թշնամիներն են, ձեզ մուրեցնողներն են դրանք... Մինչդեռ ես եմ ձեզ կերակրողը, ձեր բարեբարը. և որովհետեւ եկել էք այժմ ինձ խնդրելու, ահա խոստանում եմ որ էլ աւելի քարի կը լինեմ դէպի ձեզ, ծարաւ չեմ թողնել, որովհետեւ շրթունքներիս անկիւններ ունին և

անկիրններից ձևը բաւականացնելու, ձևը ծարաւութիւնից չը մեղցնելու շատ ջուր թափում է,...

Եւ դիպացիք զողորմի՛ լսեցին հրէշի՛ այդ բարեխրական խօսքերը, քարկոծեցին, շեռների՛ բարձունքները քշեցին խնթի՛ն, յետոյ ծունկ՛ չոքած շնորհակալ եղան հրէշից և ուրախ՝ վերադարձան գիւղը:

— Խոստանում եմ, աւելացրել էր հրէշը— ձեզ ծարաւ չը պիտի թողնեմ և շրթունքներիս անկիւնները քիչ աւելի կը բանամ, կըրը դուք չափազանց ծարաւութիւն զգար...

Ու այդ խոստումը, պիտի խոստովանուեիք մեծ ազնուութեամբ կատարում է նա մինչև այսօր: Զըրթունքները երբեմն քիչ աւելի է բաց անում, մեղմացնելու համար այն ծարաւիներին, որոնք արաւապանքներից պատրաստ էին խնթանալ...

Այդ օրումներից ամբողջ պաշտում է հրէշին, որպէս բարերարի, շինում է նրա համոռ տաճարներ, իսկ նրա գէմ խօսող խնթների՝ քշում դէպի լեռների բարձունքները...

Այստեղ կը վերջանար արդէն գրոյցը, եթէ պէտք չը լինէր մի դէպք էլ պատմել:

Այդ այն է, որ մի օր յայտնուեցան մարդիկ, որոնք երազ էին տեսել թէ մօտ է, իբր թէ, հրէշը

ոշնշանալու օրը և թէ նրանք երազի մէջ տեսել էին հրէշը սպանողին անգամ:

Ու նկարագրում էին այդ սպանողին, որ իբր թէ մի հուժկու մարդ էր կաշուէ գոգնոցով, կոշտացած խոշոր ձեռքերով և ձեռքին մի մեծ կռան...

Պատմում էին այդ երազատեսները, որ իբր թէ կաշուէ գոգնոցով հսկան մեծ քայլերով գնում էր դէպի հրէշը և որ հրէշը, լսելով նրա քայլերը, կծկւում էր և ճգնում աւելի խորը մտնելու... Կարծես վախենում էր...

25428

[Handwritten flourish]

N 180

[Faint, mostly illegible handwritten text in a historical script, possibly Latin or Greek]

[Small red handwritten mark]

[Faint handwritten number, possibly 180]